

Ayşe Kızla Vato*

“Hamdullah Subhi Beyefendiye”

İştah ve lezzetle yenen bir öğle yemeğinden sonra köptüklü kahveler arasında içilen sigaraların dumanlarından kulübün taam salonu hayli sislenmişti. Bir tarafta av mübahesesi, diğer cihette Meclis-i Mebusan müzâkerâtının mâbâ'di olan siyaset mücadelesi, şu köşede birkaç asil gencin, belki, bir güzel kadın tarafından aldatılmış bir refika karşı kahkahaları, ekseri müdavimleri yaşlı, vekarlı zatlardan mürekkep olan bu mahfilin havasını haz ve neş'e rüzgârıyla dalgalandırıyordu.

Bizim sofrada bahis Türk, Macar ve Lehlielerin târihi külâh ve libaslarının müşâbebetlerine dâirdi. Konyağın son damlasını emen Kont “Geza...” iri sigarasını silkerken ecdadının eski hil'atlarıyla kendisinin biriktirdiği âsâr-ı nefise koleksiyonunu göstermek için bizi konağına dâvet etti.

Benimle beraber Amerikalı, İtalyan ve Alman dört yemek arkadaşı kulübün avlusunda bekleyen Kontun otomobiline bindik. On dakika sonra kendimizi bir geniş mermer merdiven başında bulduk. Bıyıkları tıraşlı bir uşak sağ tarafta üstü koyu güvez çuha ile kaplanmış bir kapı açtı. Bir taş odaya girdik. Dört duvarına yaslanmış camlı dolapların içinde bu âilenin atalarına ve târihine âid birkaç yüz çarık, çizme, papuç, terlik, takunya vardı. Bu ayakkabıların sonradan görme kimseler gibi, böyle baş sedirde ceviz dolapların parlak camları arkasında, sahte birer kibar tavrıyla duruşlarında gizli tuhafılık vardı. Kontun kâtabinin arkasında diğer bir odaya dâhil olduk. Burada oymalı iki abanoz koltuk ve iki iskemleden maada iki büyük demir kasa ile ortada bir camlı mustatıl masa vardı. Bu masanın cam sahtü altında firûze, mercan işlemeli, gümüş oymalı telkârî bıçaklar, yatağanlar serilmişti.

Bu iki kasadan çıkarılan küçük ceviz çekmeceler içinde, gümüş tepşiler üstünde, bize gösterilen elmaslı, yâkutlu sorguçlar, safirli, lâ'lli ve firuzlu kılıç kemerleri, murassa kadın ve erkek düğmeleri, gümüşlü, mineli eski Türk ve

Macar üzengileri, el aynaları, önümüze yığılıverdi. Bu hânedana ecdattan kalan ve dâimâ büyük oğla intikal eden bu kıymetli âile hâtıralarının bu suretle dikkatle saklanmasını takdirden kendimizi alamıyorduk. Burası bir küçük hazine-i Karun idi.

Geniş merdivenden yukarı kata çıktık, burada, yemek odasından salona kadar gümüş leğen, ibrikten, ufak incili yastığa kadar bütün eşyanın bir kıymeti, bir inceliği vardı. Camekânın derununda Asya ve Avrupa'nın hemen her târihi milletine âid olmak üzere pırlantadan akıke, altından pirince kadar belki üçyüz yüzük, kadife yivler arasında sıralanmıştı.

Duvarlardaki pastel ve yağlı boya nefis levhalara uzaktan bir göz atmadan geçemiyorduk. Şimdi kontun yazı odasında idik.

- İşte, dedi. Macaristan'da bir eşi bulunmayan bir levha, bir hakiki “Vato”¹

Bu, tahminen seksen santim boyunda ve elli santim eninde bir tablo idi. ormanda bir pınar başında kurulmuş bir sofa... Kenarda bir genç saz çalıyor. İki tâze uzanmışlar dinliyorlar, biraz beride iki kadın katmerli ve kabarık libaslar ile rakseder görünüyordardı.

- Şimdi bundan kıymetli bir şey göstereceğim.

Parmağıyla o meşhur Fransız boyaganının² levhasının yanında asılı bir küçük halıyı gösterdi. Bu bir Gördes seccadesiydi. Şimdi bütün gözler bu nefiseye çevrilmişti. Bir antika meraklısı olan Amerikalı ile hünerver ve ressam

* Bu hikâye Müftüoğlu Ahmet Hikmet'in Çağlayanlar adlı kitabından alınmıştır. (Müftüoğlu Ahmet Hikmet, *Çağlayanlar*, Haz: Fethi Tevetoğlu, Milli Eğitim Basımevi İstanbul 1971).

¹ Jean Ant. Watteau, 1684'te (Valensia) da doğmuş, 1721'de veremden ölmüş bir ressamdır. Kadın resimleriyle köy ve kır eğlenceleri, tiyatro levhaları, panolar, askeri levhalar ve bazı tasvirler tersim etmiştir.

² Coloriste. İyi renk vuran, renklerin te'sirini takdir eden ressam... Olmak -olagan, ısırma- ısırğan gibi.

İtalyan seccadenin yanına yaklaşarak altından küçük ilmiklerine bakıyorlardı:

Koyu mavi zemin üstüne kırmızı bir kenar ve sarı zırhlar ile çevrilmiş ve ortası dört ve sekiz köşe madalyonlar ile bezenmişti. Kenarın, zırhların ve madalyonların içleri anlaşılmaz nakışlarla dolu dağınık fakat muntazam, hiç bir şekle uymaz fakat hendesî, ne çiçek, ne yaprak, fakat düşünce, ne resim, ne hendese fakat ince idi... (Vato)nun yaz levhası yanında seccadenin bu hâli başka türlü, sanki sırf tasavvufî, ruhanî, rumûzî mânevî bir bahar şekli arz ediyordu. O derece renkler uygun ve tatlı idi.

Kont halının karşısına geçmiş:

-Bakınız! Bakınız! diyordu; şu çiçeklerde mâviden kırmızıya, kırmızıdan sarıya, ne latif bir âhenk ile geçiliyor. Boyalara bu garip imtizacı, bu hayâle gelmeyen güzel imtizacı veren hangi ilimdir, hangi terbiyedir. Sanmam ki Türkiye'de bir halıcılık mektebi bulunsun, diyordu.

- Hayır.

- Ben Hind'in, İran'ın o üstlerinde oklarla vurulmuş ceylan, kaplan resimleri, çelimsiz süvariler, bücür insanlar,

kurbağalara benzer kuşlar işlenmiş halılarını sevmem. Onlarda ne hayvan hayvan, ne çiçek çiçektir. Bu tabii maddeler yarım ve iptidâi surette taklit, tersim olunmuştur. Türk halılarında tabiatı taklitten eser yoktur. Bütün nakışlar tulûat ve icattır. Bütün bu hüner, munis ve düşündürücü bir garabettedir. Nakışları birbirine benzer daha iki halı görmedim.

- Hattâ bir halıdaki mukabil iki şekilden bile biri diğerine tamamıyla müşabih değildir.

-Bu Gördes halısıyla, (Vato) nun tablosu karşısına tesadüf eden ipekli eski Kıbrıs kumaşı kanepeler ve koltuklara oturduk... Şimdi zairler hâne sahibinin verdiği sigaraları savuruyorlardı.

Kont dedi ki:

-Bir gün fakir düşsem belki (Vato) yu satabilirim. Fakat âile yâdigârı eşyam ile bu halıyı elimden çıkarmam sanıyorum.

Târihî, değerli eşya ve nefais ile dolu olan bu konakta, bu odada yabancı gibi boynu bükük durması memûl olan

A. Watteau, *I Maestri Del Colore*, İtalya 1966, s.XII. (Atatürk Kültür Merkezi Aydın Sayılı Kütüphanesi Koleksiyonundan).

A. Watteau, *I Maestri Del Colore*, İtalya 1966, s.X-XI

bu Türk san'atının bu Türk fikrinin, bu Türk zevkinin, bu Türk kadınlığının saltanatı huzurunda gönlüm iftiharla, ihtiramla çarpıyordu. Gözlerim ıraklara doğru daldı. Kurutan, yakan güneşli ve gölgesiz ve nihaysiz bir çölün ortasında bir bardak buzlu su bulan yolcu memnuniyetini hissettim. Düşündüm, düşündüm, düşündükçe ağlamak istedim.

Gözümün önüne geliyordu:

Harap Gördes kasabası, Balçıktan karanlık, ocak dumanlarından sisli evleri, Melûl ve sâkin ahalisi... Kapının eşğine çömelmiş, yün eğiren soluk benizli ihtiyar kadınlar. Halı tezgâhının önünde birkaç kırık tahta iskemlenin üstüne oturmuş başını öne eğmiş bir "Ayşe kız" ile iki küçük arkadaşı halının erişleriyle argaçları arasında kınalı parmacıkları titreyerek didiniyorlar ve en büyüğü:

Gece bir ses geldi derinden, derinden

Beni mi çağırıyor Yemen çöllerinden?

mânisini, Arabistan'da silâh altındaki "Mehmed"ini düşünerek yavaş yavaş fısıldarken kara gözlerinden, üstüne bir damla yaş düşürdüğü şu sarı renkli dal, bu mahrumiyetin, bu kederin ateşiyle kıvrılarak ruhanî bir şekil alıyor.

Artık dumanlı gözler, önündeki örneğe bakmıyor, titreyen eller ağaçların tellerini saymıyor. Mükedder fakat necip, hünerver fakat esrarengiz bir ruhun sevgiyle geliş güzel argaçlar renk renk ilmikleniyor...

Ben bu levhayı böyle görüyorum.

Ey tatlı kokulu kır menekşesi! Ey karanlıklar içinde

nur ağlayan mahzun yıldız! Ey Ayşe kız! Sen bu nefis şaheseri nasıl meydana getirdin? mektep, üstad görmeden nasıl en büyük Fransız ressamı olan Vato ile imtihan meydanına girdin? Ve aynı şeref mevkiini kazandın. Bu feyz, bu isti'dâd, bu zevk sana nerden geldi?.. Cevap ver Allahım! Ona nereden geldi?

Koyu çividi bir yeldirme veya çubuklu bir peştemala bürünmüş, sâde, saf, fakir hâlinde, ümmî dimağınla yıllarca ihtiyar muallimlerin resimhânelerinde çalışmış, tecrübeler geçirmiş, kitaplar okumuş, eski üstadların levhalarını tedkik etmiş, renklerin kimyada, hikmette terkiplerini, tesirlerini öğrenmiş, binlerce takdirler, tenkitlere mâruz kalmış ressam (Valto)nun yanında zekâ ve hüner âleminin huzuruna çıkarak aynı mevkie, aynı kıymete nâil oluşuna ne sebep bulayım?.. Tahsilsiz, fitrî zevkinle, cibilli irfanınla renklere verdiği insicama, zarafete sihir mi, mucize mi diyeyim? Ey Ayşecik!...

Ey Ayşecikler!... Avrupa'nın zekâ merkezlerindeki müzelerde sizin saf fakat icazkâr eserleriniz için ayrı ayrı salonlar, sergiler açıldı. Muhâfızlar tâyin edildi. Hünelerinizin inceliklerini, güzelliklerini anlamak için mütehassıslar zuhur eti. Bu ne kudret, bu ne feyizdir?...

Siz yalnız usûlün ve emsâlin hâricinde bir hünerver, bir ressam, bir mühendis, bir nâkış değilsiniz. Türklüğün ruhundaki salâbet ve vekarı gösterecek mânâları misalsiz nakışlarınızla, rumûzî ilhamlarınızla izhar eden birer de şâirsiniz. Onun için Anadolu halılarının bütün târimizi gösteren celâdet âhengini, metanet meâlini İran ve Hind

halılarının şuh ve lenfavi inceliklerinde göremem.

Ey Türk ili! Viranhanelerinin enkazıyla mâmûrelerinde ateşler gizlidir. Baykuşlarından bülbül sedâsı gelir... Ey Türk kadını! Irkında ne icazkâr bir feyz vardır ki hem mevte asker yetiştirir, hem ebediyete hüner eriştirirsin! Seni benden çok evvel takdir edenler, yine Vato gibi ressamların vatandaşları oldukları için beni affet!...

Ben bu istiğrakta iken arkadaşlarımın hâne sahibine vedâ ettiklerini görerek mahçup fakat müftehir, seccadenin huzurunda kalben secde ettim ve odadan çıkarken, belki, dedim, bu eserin icazkâr sâniî, sefaletten, noksan tegaddiden, hayatının baharında solmuş bir tâze çiçektir. ❀

Budapeşte – 20 Nisan 334 (1918)

Okuyucularımıza kolaylık olması açısından seçme bazı kelimelerin açıklamaları aşağıda verilmiştir.

âsâr-ı nefise: Antika güzel sanatlar.
cibillî: Tabii.
Cihet: Yön, taraf.

Hil'at: Eskiden padişah veya vezir tarafından takdir edilen beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan.

icazkâr: Herkesin yapamayacağı surette iş gören, söz söyleyen.

isti'dâd: Kabiliyet.

Lâ'l: Kırmızı taş.

Libas: Giysi, giyilen şey.

Mâbâ'd: Son.

Murassa: Kakmalı, tezyinli, süslü.

Mübâhese: Karşılıklı konuşma, bahsetme.

Müstatil: Dörtgen.

Müşabehet: Benzeyiş, benzeme.

Müzâkerât: Bir iş hakkında konuşma, tartışma.

Refik: Arkadaş.

rumûzî: İşaret.

salâbet: Sağlamlık, manevî kuvvet, dayanma.

sâniî: Görülen iş, ikinci, yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren.

Taâm: Yemek.

Vekarlı: Ağırbaşlı, temkinli.

Yatağan: Pala.

Gördes Halısı, 17. yüzyılın

ikinci yarısı, 178x138 cm,

Budapest Museums of Applied

Arts, Env. No: 54.375.I.